

פתרון הבחינה בהיסטוריה ב', 1 יח"ל, מועד קיץ 2012

שאלון: 221, 022116

מוגש על-ידי: רענן נוימרק ועטרה נוסובסקי

מורים להיסטוריה ברשת בתי הספר של יואל גבע

התשובות הן בנקודות בלבד, על הנבחן לפרט את הדברים

בשאלון זה ארבעה פרקים. עליך לענות על ארבע שאלות – שאלה אחת מכל פרק, מביניהן לפחות שתי שאלות הכוללות קטע מקור.

נושא א- טוטליטריות, נאציזם, אנטישמיות, מלחמת העולם השנייה

והשואה

פרק ראשון

ענה על אחת מהשאלות 1-3

שאלה 1- קטע מקור- המדיניות הנאצית כלפי היהודים בפולין והחיים בגטו

סעיף א'

אחד מהצעדים שנקטו הנאצים כדי להפריד בין היהודים לאוכלוסייה הפולנית עד להקמת הגטאות:

מיד עם הכיבוש הנאצי את פולין הטילו הגרמנים שורת גזירות ותקנות שנועדו ליצור הפרדה בין האוכלוסייה היהודית והאוכלוסייה הפולנית המקומית.

- כל יהודי מגיל 10 חויב לסמן את בגדיו העליונים בסרט לבן עם מגן דוד כחול, או טלאי צהוב.
- על היהודים נאסר לעזוב את מקום מגוריהם ללא רשות.
- צו שפרסמו הגרמנים הורה לסמן חנויות ובתי עסק יהודים.
- הכניסה לרחובות מסוימים בערים נאסרה על היהודים ללא היתר מיוחד.
- השימוש ברכבות נאסרו על היהודים ללא קבלת היתר מיוחד.

מטרת ההפרדה הייתה לשבור את מטה לחמם של היהודים, לייאש אותם ולהבהיר להם שגורלם יהיה שונה מגורל הפולנים.

סעיף ב'

מטרות הקמת הגטו כפי שהן באות לידי ביטוי בקטע:

- **ניצול כוח העבודה היהודי-** הגרמנים היו מעוניינים לנצל את כוח האדם היהודי הכלוא בגטאות לטובת מאמץ המלחמה הגרמני. בקרב היהודים היו עובדים מומחים בתחומים

רבים: תופרות, סנדלרים, רצענים פרוונים וכדומה. היהודים עבדו הן בגטו והן מחוץ לגטו וייצרו מוצרים להם נזקקו הגרמנים במלחמה. **בקטע** נאמר שהגטו הושאר בזכות עובדה אחת ויחידה: עבודת כפייה למען מכונית המלחמה הגרמנית. חובת העבודה חלה על כל תושבי הגטו. חלקם עבדו בתוך הגטו וחלקם נלקחו לעבודה מחוץ לתחומי הגטו.

- **עשיית רווח קל מעבודת היהודים** - גרמנים רבים היו מעורבים בדרכים שונות בנעשה בגטאות. אנשי ממשל, אנשי מנהל, אנשי ביטחון וכדומה. רבים מהם רצו לנצל את כוח העבודה היהודי המעולה הכלוא בגטו להתעשרות קלה. ליהודים שעבדו שולם אומנם שכר זעום ולעיתים הם גם קיבלו תוספת מזון, אך התשלום היה אפסי ביחס להיקף הסחורה שיוצרה בגטאות. כך הצליחו גרמנים רבים לעשות רווח קל על גבם של היהודים. **בקטע** נאמר כי השכר שקיבלו היהודים בעד עבודתם לא עמד בשום יחס לתפוקה שהגרמנים הפיקו מהמוצרים שיוצרו.
- **הכחדה עקיפה** - הנאצים יצרו בכוונה תחילה רעב כבד בגטאות שהוביל לפריצת מחלות ומגפות. כתוצאה ממצב עניינים זה מתו רבים מיהודי הגטו. **בקטע** נאמר שמנות המזון שסיפקו הגרמנים לתושבי הגטו היו בעצם מנות רעב. כך הושגה ההכחדה העקיפה.

דרכי הפיקוח על הגטו:

- את הגטאות הקיפו חומות וגדרות (לדוגמה, סביב גטו וורשה הוקמה חומה ומעליה גדרות תיל).
- סביב הגטו הוצבה משטרה גרמנית. בנוסף, נעזרו הנאצים בכוחות שיטור מקומיים (פולנים, אוקראינים וכדומה) שהוצבו בשערים ובכניסות לגטו. בתוך הגטו פעלה משטרה יהודית וחלק מהשוטרים היהודים הוצבו גם בשערי הכניסה לגטו.
- הנאצים נעזרו במשתפי פעולה מקרב היהודים שהלשינו למשטרה הגרמנית ולגסטפו על המתרחש בגטו.

שאלה 2- האידיאולוגיה הנאצית והמשטר הנאצי

סעיף א'

שניים מעקרונות האידיאולוגיה הנאצית:

(1) עיקרון הקשור ליהודים:

- **גזענות** - המרכיב המרכזי באידיאולוגיה הנאצית הוא הגזענות, ששימשה בסיס לאנטישמיות. לפי תורת הגזע, המבוססת על **עיוות** תורת האבולוציה של דרווין, הגזעים המרכיבים את האנושות אינם שווים, הם שונים זה מזה באיכותם הגופנית והרוחנית. ישנם גזעים יוצרי תרבות, נשאי תרבות והורסי תרבות. בראש סולם הגזעים נמצא הגזע הארי יוצר התרבות והענף המשובח של גזע זה הם הגרמנים שהם הגזע העליון. גזע זה מגלם בתוכו את כל כוחות היצירה היופי והגבורה של האנושות בעוד שהגזעים הנחותים מגלמים בתוכם תכונות הרסניות. היהודים, לא רק שאינם יוצרי תרבות אלא הם חותרים להרוס ולערער את הסדר

הגזעי. נתון זה אינו ניתן לשינוי כיוון שתכונות הגזע מועברות בדם (תכונות מולדות). לכן נועדו הגרמנים לשלוט בעולם ותפקידם ליצור "סדר חדש" התואם את תכונותיו הנעלות של הגזע הגרמני. מסיבה זו שמירה על **טוהר הגזע** היא חובה קדושה המוטלת על העם הגרמני.

- **אנטישמיות** - בהתאם לאידיאולוגיה הנאצית הוגדרו היהודים כאנטי-גזע; תערובת של תכונות נחותות המבטאות את הרוע המוחלט. מסיבה זו יש לגייס נגד היהודים את כל הכוחות הפוליטיים והחברתיים כדי להתמודד עם הסכנות שהם מציבים לפני הגזע הארי. במרכז התפישה האנטישמית בנאציזם עמדה **"תורת הקנוניה היהודית"**. לפי השקפה זו מנסים היהודים להשתלט על העולם ומסיבה זו הם התפזרו בין האומות. **שיטות היהודים בוגדניות וערמומיות**. הם חודרים לעמדות מפתח בכלכלה בפוליטיקה ובתקשורת במטרה להגשים את מזימתם – השתלטות על העולם.

(2) עיקרון הקשור לעם הגרמני בלבד:

- **הלאום (האומה/ העם) והמדינה כערך עליון**- הנאצים ראו בעם (לאום) ערך עליון-מקור הסמכות, ששום גורם או עיקרון מוסרי אינו יכול להגביל את סמכויותיו וזכויותיו. טובתו וסיפוק צרכיו של הלאום הגרמני הם בלבד חייבים לכוון את מעשיו. הנאציזם הסתייג מקביעת מגבלות (סייגים) לסמכות המדינה כיוון שהמדינה קודמת לאדם – לפרט. האדם נבחן במידת השתלבותו במדינה ולא בהגשמת שאיפותיו האישיות.
- **עיקרון המנהיג**- התנועה הנאצית קראה לביטול רצון הפרט בפני המנהיג- "הפיהרר", שהוא האיש החזק, שנבחר להוביל את העם הגרמני בכוח ההשגחה האלוהית. האמונה במנהיג ובדרך שלטונו מחייבת צייתנות עיוורת. לפי עיקרון זה הפרט צריך לבטל את שיקול דעתו וחשיבתו העצמאית בפני הוראותיו ושיקוליו של המנהיג היודע מה נכון וראוי לעם הגרמני. המנהיג – הפיהרר אינו טועה לעולם ואסור לחלוק על דעתו ומעשיו.

סעיף ב'

שלושה צעדים המבטאים את המעבר של גרמניה מדמוקרטיה לנאציזם בשנים 1933 – 1935:

(על התלמיד לציין שלושה מתוך הסעיפים)

- **צו החרום להגנת העם הגרמני** - ארבעה ימים לאחר שהיטלר מונה לתפקידו פורסם צו מטעם הממשלה שהגביל את חופש העיתונות ואפשר לבצע "מעצר לשם הגנה". הצו שימש כלי נשק חשוב במערכת הבחירות שנערכה בפברואר 1933 כדי לאסור על הופעתם של עיתוני אופוזיציה ועל קיום אספות של מפלגות האופוזיציה.
- **שריפת בניין הפרלמנט הגרמני**- בסוף פברואר 1933 זמן קצר לפני המועד הצפוי של הבחירות עלה בניין הפרלמנט הגרמני באש. בסמוך לבניין נתפס פעיל קומוניסטי והנאצים טענו שהוא ששרף את הפרלמנט. הנאצים טענו שהם חשפו מזימה קומוניסטית לפגוע במדינה החלו לבצע מאסרים המוניים בקרב הקומוניסטים ומנעו מהם לקחת חלק בבחירות. במצב עניינים זה זכו הנאצים ב-44% מהקולות ויחד עם שותפיהם הלאומנים בקואליציה זכו לרוב בפרלמנט. כך נפתחה הדרך בפני היטלר לחוקק את "חוק ההסמכה".

- **חוק ההסמכה** - שכונה גם "החוק לביטול מצוקת העם והמדינה" ביטל את כל זכויות האדם והאזרח שהתקיימו בגרמניה עד לאותה העת; חופש הביטוי, ההתאגדות והעיתונות, והזכות לפרטיות בכל הנוגע לדברי דואר והאזנה לקווי טלפון וטלגרף. בנוסף קבע החוק שהממשלה הנאצית זכאית להתערב במדינות (המחוזות) המרכיבים את גרמניה. בכך **בוטל המבנה הפדרטיבי** הגרמני ולכל אחת מהמדינות מונה נציב מטעם היטלר. החוק הסמיך את הממשלה הנאצית לחוקק חוקים ללא אישור הפרלמנט, גם אם מדובר בחוקים הסותרים את החוקה הדמוקרטית שחברה בימי רפובליקת וימאר. באמצעות פעולה זו ריסקו הנאצים את מנגנון הפרדת הרשויות בגרמניה ונטרלו את החוקה.
- **הקמת המשטרה החשאית – הגסטפו** - הקמת המשטרה החשאית הייתה צעד נוסף בביסוס העריצות הנאצית. הגסטפו רדפה מתנגדים פוליטיים, את היהודים ו"גורמים א-סוציאליים"; פושעים, זונות, הומוסקסואליים וכל מי שהוגדר איום על המשטר. הגסטפו פעלה באכזריות רבה, עקבה אחרי אנשים, חקרה, עינתה, רצחה וכלאה במחנות ריכוז.
- **ביטול כל המפלגות בגרמניה פרט למפלגה הנאצית** - כחצי שנה לאחר עליית הנאצים לשלטון, נחקק בגרמניה חוק שאסר את קיומם של איגודים מקצועיים ונקבע שהמפלגה היחידה שקיומה מותר בגרמניה היא המפלגה הנאצית. כך חיסלו הנאצים את עיקרון התחרות על השלטון וצעדו צעד נוסף בריסוק הדמוקרטיה בגרמניה.
- **"ליל הסכינים הארוכות" – המתקפה על הס"א** - פעולה נוספת אותה מבצע היטלר כדי לבסס את המשטר הנאצי בגרמניה היא חיסול כוחו של הס"א שהיווה איום על מנהיגותו. ה-ס"א הוקם ע"י היטלר בתחילת שנות ה-20, כאשר נאבקו הנאצים להגיע לשלטון. ה-ס"א הורכב ממושעים ואנשים משולי החברה ובשנות ה-20, עד לעליית היטלר לשלטון (ינואר 1933) שימש ה-ס"א מכשיר להפצת הרעיון הנאצי בציבור הגרמני, באמצעות מצעדים, תהלוכות ועצרות רבות רושם. כשהגיעו הנאצים לשלטון מנה הס"א כ-2.5 – 3 מליון איש. נאמנות אנשי ה-ס"א הייתה נתונה בראש ובראשונה למפקדם: ארנסט רוהם. לאחר שהגיעו הנאצים לשלטון, לא היה למעשה תפקיד מוגדר לארגון. רוהם הציע להפוך את ה-ס"א לצבא גרמניה. הצבא התנגד נחרצות לרעיון וגם היטלר פסל אותו על הסף, כיוון שלא ראה באספסוף אנשי ה-ס"א שהתאימו לקרבות רחוב את הבסיס האנושי להקמת הצבא הגרמני החדש. במצב עניינים זה הלך המתח בין היטלר ורוהם וגבר. רוהם החל להשמיץ את היטלר בפומבי בטענה שזנח את חבריו למהפכה, שהלכו איתו לאורך כל הדרך. היטלר החליט לפעול: ב-30 ביוני 1934 פתח היטלר במפתיע בשורת חיסולים אכזריים. כוחות צבא ויחידות ס"ס הנאמנות להיטלר רצחו את כל צמרת הקצונה הבכירה בס"א ובתוכה גם את מפקד הארגון – רוהם. כך חוסלה האופוזיציה מבית שאיימה על מנהיגותו של היטלר והוסר האיום שסיכן את שלטון היחיד של הפיהרר. בנוסף, חיסול כוחו של הס"א הגביר את תמיכת הצבא בהיטלר, כיוון שהאפשרות להשתלבות הס"א בשורות הצבא ירדה מעל הפרק.

- **איחוד משרת הנשיא וראש-הממשלה** - בתחילת אוגוסט 1934 נפטר נשיא גרמניה הינדנבורג. באותו היום איחד היטלר את משרת ראש הממשלה והנשיא בראשותו. עם איחוד המשרות נערכו בכל רחבי גרמניה טקסים בהם נשבע צבא גרמניה אמונים **אישית** להיטלר. פעולה זו הייתה חשובה ביותר כיוון שעד לשלב זה קיים היה הסיכוי (גם אם התיאורטי) שהצבא יפעל נגד הנאצים ויסלק את היטלר מעמדת ההנהגה. שבועת האמונים האישית להיטלר הסירה חשש זה ו"נעצה מסמר נוסף" בארון הקבורה של הדמוקרטיה בגרמניה.

- **"האחדה"** – מרגע עליית הנאצים לשלטון הם התחילו בתהליך האחדה שפירושו: השתלטות המנגנון הנאצי על העם הגרמני, ביטול המוסדות הדמוקרטיים במדינה והשלטת דפוסים אחידים בגרמניה. במסגרת האחדה בוטלו חירויות הפרט, המפלגות הפוליטיות פוזרו למעט המפלגה הנאצית, פורקו האיגודים המקצועיים ומתנגדי הממשל נרדפו. המטרה הייתה לארגן מחדש את כל החיים הציבוריים והפוליטיים בגרמניה ברוח האידיאולוגיה הנאצית ובכלל זאת גם את חיי הפרט והמשפחה. לשם כך גויסו כל אמצעי התקשורת וכל אמצעי ההשפעה על דעת הקהל. המידע באמצעי התקשורת הוכתב ע"י המשטר, תורת הגזע ורעיונות נאצים אחרים הוחדרו למערכת החינוך הגרמנית, נערכו מפגני ראווה ומצעדים וגם הספרות והאומנות גויסו לשירות הנאצים. במסגרת האחדה הועמדו גם מנגנוני השלטון תחת פיקוחם של הנאצים. בדצמבר 1933 נחקק חוק "אחדות המדינה והמפלגה" שקבע את איחוד המפלגה והרייך הגרמני. כמובן שהיהודים **לא היו** חלק מתהליך זה אלא להיפך, הם הוצגו כמי שמחבלים בתהליך.

- **חוקי נירנברג (15.9.1935)** - במסגרת הועידה השנתית של המפלגה הנאצית בנירנברג הוחלט על שורת חוקים **גזעניים** שאותם הציג היטלר ושזכו לכינוי "חוקי נירנברג":

- **חוק אזרחות הרייך**: קובע כי אזרח הרייך הוא רק נתין המדינה בעל דם גרמני או דם קרוב לו, המוכיח ע"י התנהגותו שהוא נכון וראוי לשרת בנאמנות את העם הגרמני ואת הרייך. רק אזרח הרייך הוא בעל הזכויות הפוליטיות המלאות בהתאם לחוקים.
- **החוק להגנת הדם והכבוד הגרמני**: קובע כי נישואין בין יהודים ובין נתיני המדינה בעלי דם גרמני או בעלי דם קרוב לו, אסורים. נישואין שנערכו בניגוד לחוק בטלים, גם אם נערכו בחו"ל לשם עקיפת חוק זה. יחסי מין, גם מחוץ לנישואין, אסורים בין יהודים ובין נתיני המדינה בעלי דם גרמני או דם קרוב לו. יהודים אינם רשאים להעסיק במשק ביתם נתינות המדינה בעלות דם גרמני או בעלת דם קרוב לו שהן מתחת לגיל 45. אסור ליהודים להניף את דגל הרייך והמדינה ולהציג את צבעי הרייך. לעומת זאת, מותר ליהודים להציג את הצבעים היהודיים (כחול ולבן).

כיצד אחד מצעדים אלה פגע ביהודי גרמניה?

- חוקי נירנברג היוו את חוקי היסוד שהניחו את הבסיס החוקי למדיניות האנטי-יהודית בהמשך. כמעט כל החקיקה המרכזית האנטי-יהודית לאחר מכן נוסחה כהשלמה לחוקים אלה.

- חוקי נירנברג שללו מיהודי גרמניה את זכויות האזרח מהן נהנו מזה מספר דורות והורידו אותם למעמד של נתינים חסרי זכויות פוליטיות.
- חוקי נירנברג עיגנו את תורת הגזע בחוק הגרמני. זהו השיא בהחלת האידיאולוגיה הנאצית בגרמניה. עם פרסום חוקי נירנברג בוטלו גם ההקלות ליהודים ותיקי מלחמת העולם הראשונה שחלו כאשר פורסם החוק לשיקום הפקידות.

שאלה 3- מדיניות החוץ של גרמניה (1933 - 1939)

סעיף א'

שניים מיעדי מדיניות החוץ הנאצית בשנים 1933 – 1939:

(על התלמיד לציין שניים מתוך הסעיפים)

- **השגת מרחב מחייה לעם הגרמני** – בהתאם לאידיאולוגיה הנאצית זקוק העם הגרמני למרחב מחייה ולשם כך יש להשתלט על שטחים במזרח אירופה על חשבון העמים הסלאבים הנחותים החיים במזרח אירופה. היטלר ראה בהשגת מרחב המחיה לעם הגרמני יעד ראשון במעלה. (בסופו של דבר המתקפה על פולין, שהביאה לפרוץ מלחמת העולם השנייה ומאוחר יותר המתקפה על ברית-המועצות מבטאות את שאיפתם של הנאצים למרחב מחייה).
- **חתימה תחת הסכמי ורסאי** – ההנהגה הנאצית טענה עוד בשנות ה-20, לפני עליית הנאצים לשלטון, שהסכמי ורסאי הם פשע ומטרתם היחידה הייתה להשפיל את גרמניה ולהפוך אותה למדינה נחותה באירופה. מהרגע שבו עלו הנאצים לשלטון הם החלו לפעול לריסוק הסכמי ורסאי במטרה לרוקן אותם מתוכן.
- **איחוד כל הגרמנים החיים מחוץ לגרמניה בתוך גבולות הרייך** – אחד הרעיונות המרכזיים בתפיסה הנאצית היה חזון "הרייך הגרמני המורחב". במסגרת חזון זה טענו הנאצים שיש להשיב לגרמניה שטחים שנלקחו ממנה בגבולה המזרחי (הגבול עם פולין וצ'כוסלובקיה). במסגרת תהליך זה יש לאחד בתוך גבולות הרייך את כל הגרמנים החיים באזורים אלו.

סעיף ב'

כיצד התוקפנות הנאצית באה לידי ביטוי בשניים מהצעדים:

(1) **סיפוח אוסטריה-** בחודש פברואר 1938 הזמין היטלר את ראש ממשלת אוסטריה לגרמניה והורה לו למסור תפקידי מפתח בממשלתו לאישים פרו-נאציים. ראש ממשלת אוסטריה נכנע וקיבל את דרישותיו של היטלר אך לנוכח האפשרות שהדבר יוביל לסיפוח אוסטריה בידי גרמניה החליט לפנות לעם האוסטרי ולערוך משאל עם בעד או נגד ההצטרפות לגרמניה. בתגובה הציב היטלר אולטימטום לבטל את משאל העם, לפטר מיד את ראש הממשלה ולמנות נאצי אוסטרי לתפקיד ראש ממשלת אוסטריה. אם לא תענה הדרישה איים היטלר, יפלוש הצבא הגרמני לאוסטריה ויספח אותה בכוח. ראש ממשלת אוסטריה נכנע והתפטר לנוכח האיום. לתפקיד ראש הממשלה התמנה נאצי אוסטרי שנתן לצבא הגרמני להיכנס לאוסטריה. במרץ 1938 סופחה אוסטריה לרייך הגרמני.

תגובות מעצמות המערב לסיפוח אוסטריה הייתה שתיקה רועמת. למרות שסיפוח אוסטריה עמד בניגוד מפורש להסכמי וורסאי בהם נאסר על גרמניה ואוסטריה להתאחד.

(2) **משבר הסודטים**-המיעוט הגרמני בתחומה של צ'כוסלובקיה התרכז בחבל הסודטים, חבל ארץ בעל חשיבות כלכלית וצבאית שכלל בתוכו את מרבית התעשייה הכבדה ואת קווי ההגנה הציכיים. לאחר שהשלים היטלר את ההשתלטות על אוסטריה הוא החל לפעול לפירוק צ'כוסלובקיה. גרמניה הנאצית החלה לטעון שצ'כוסלובקיה רומסת את זכויות הגרמנים היושבים בחבל הסודטים וכי האזור נקרע בזדון מגרמניה כ"אבר מן החיי". במקביל הפעילו הנאצים לחץ על צ'כוסלובקיה מבפנים. בחבל הסודטים פעלה מפלגה נאצית צ'כית שקיבלה הוראות מגרמניה להתסיס את האווירה ולדרוש אוטונומיה לחבל הסודטים כשלב ראשון בדרך לסיפוח האזור כולו לגרמניה. צ'כוסלובקיה הצהירה שקביעת היחסים בינה ובין חלקיה השונים היא בסמכותה ומדובר בנושא פנימי שאין לזרים זכות להתערב בו. כמו כן הצהירה צ'כוסלובקיה שאם תותקף היא תלחם על עצמאותה. באפריל 1938 פנתה צ'כוסלובקיה לצרפת וקבלה ממנה הבטחה לעזרה במקרה של מתקפה גרמנית.

הסכם מינכן- כאשר גבר הלחץ הגרמני על צ'כוסלובקיה וסכנת התקפה צבאית הפכה מוחשית, השתנתה העמדה הצרפתית וכעת חיפשה צרפת דרך לפשרה שתמנע מלחמה. בספטמבר 1938 נפגש ראש ממשלת בריטניה, נווילצ'מברלין, עם היטלר וקיבל את דרישתו שבחבל הסודטים יערך משעל עם. צ'כוסלובקיה התנגדה לעריכת משאל עם שיקבע את עתיד החבל, אך צרפת ובריטניה הפעילו עליה לחץ כבד להיענות לדרישה הגרמנית. כעת שינה היטלר את דרישתו ודרש להעביר מיידית את חבל הסודטים לידי גרמניה ללא משאל עם בתוך 9 ימים. לנוכח המשבר שהתפתח, הציע מוסוליני לכנס ועידה בהשתתפות גרמניה, בריטניה, צרפת ואיטליה כדי למצוא פתרון לבעיה. צ'כוסלובקיה בה מדובר כלל לא הוזמנה לוועידה. בוועידת מינכן התקבלה הצעת פשרה, שאותה הציע מוסוליני שליט איטליה, לפיה חבל הסודטים יימסר לידי גרמניה בשלבים תוך 10 ימים.

תגובות מעצמות המערב לסיפוח חבל הסודטים - ראש ממשלת בריטניה (צ'מברלין) היה מרוצה מהסכם מינכן וראה בהצעת הפשרה צעד שימנע מלחמה באירופה. בסיום הוועידה השמיעו היטלר וצ'מברלין הכרזה משותפת לפיה הם רואים בהסכם שנחתם "סמל לרצונם הטוב של שני העמים שלא לצאת לעולם למלחמה איש נגד רעהו". המונים בצרפת ובבריטניה קידמו בשמחה את ההודעה על חתימת הסכם מינכן.

פרק שני

ענה על אחת מהשאלות 4-6

שאלה 4- קטע מקור- יחס האוכלוסייה בארצות הכיבוש הנאצי אל היהודים

סעיף א'

שניים מדפוסי ההתייחסות של האוכלוסייה המקומית אל היהודים בזמן הכיבוש הנאצי, כפי שהם באים לידי ביטוי בקטע:

(1) שיתוף פעולה עם הנאצים:

בקטע מסופר על אישה גרמניה שרצה לספר בתחנת המשטרה על אישה שמסתירה יהודים. היו תושבים שבחרו לשתף פעולה עם הנאצים – הסגירו יהודים, הלשינו עליהם ועל האזרחים שסייעו להם, ולעיתים אף השתתפו באופן פעיל ברצח יהודים.

המניעים:

- אנטישמיות – בחלק גדול של האוכלוסייה המקומית היו מושרשים יסודות אנטישמיים עוד לפני מלחמת העולם השנייה, שהלכו והתחזקו עם התעמולה הנאצית האנטישמית ועם המדיניות האנטישמית כלפי היהודים. בפולין לדוגמה, נמחו קהילות יהודיות שלמות, ורוב יהודי פולין הושמדו, בגלל שבפולין הייתה שנאת ישראל והיו גילויים אנטישמיים חזקים. בדנמרק לעומת זאת, כמעט ולא הייתה אנטישמיות ורוב יהודי דנמרק ניצלו בזכות האוכלוסייה המקומית.
- חמדנות לרכוש היהודי – רבים מבין האוכלוסייה המקומית בחרו לשתף פעולה עם הנאצים נגד היהודים כי הם רצו לקבל לידיהם חלק מהרכוש שהופקע מהיהודים: עסקים, מפעלים, דירות ושאר רכוש יקר ערך שנגזל מהיהודים.

(2) הצלת יהודים:

בקטע מסופר על תרזה שהסתירה יהודים כדי להציל אותם מידיהם האכזריות של הנאצים. בצד אלו שהיו אדישים לגורל היהודים, ובצד אלו שסייעו לנאצים הייתה עוד קבוצה של אזרחים דיפלומטיים לא יהודים שהושיטו עזרה ליהודים ועסקו בהצלתם של יהודים או של קבוצות. אנשים אלה סיכנו את חייהם, את משפחותיהם ואת סביבתם הקרובה. פעמים רבות הם היו נתונים לאיומים, להלשנות, למעשי סחיטה של שכנים ושל משתפי פעולה מקומיים.

המניעים:

- חסידי אומות עולם פעלו מתוך רגשות מוסר חזקים ורצון לעשות משהו נגד האכזריות של הנאצים כלפי היהודים.
- אחרים פעלו מתוך אמונה דתית, והתנהגותם של הנאצים כלפי היהודים נגדה את העקרונות הדתיים.
- היו גם כאלה שהצילו יהודים שהכירו אותם לפני המלחמה, ורצו לעזור להם להינצל מן התופת.

סעיף ב'

פעולות של ראול ולנברג – "חסידי אומות עולם"

- דפוס פעולתו היה ניצול מעמד דיפלומט. ראול ולנברג היה ציר בשגרירות שבדיה בבודפשט שבהונגריה ביולי 1944 הוא נשלח מטעם שבדיה להונגריה כדי לסייע ליהודים שנתרו בבודפשט.
- במסגרת תפקידו הנפיק ולנברג אלפי "דרכוני חסות" ליהודים הונגרים מטעם הנציגות השבדית בהונגריה. היו אלה דרכונים שבדים זמניים שהגנו על היהודים שכן הרשויות הגרמניות וההונגריות כיבדו אותם.
- כאשר אלפי יהודים הונגרים צעדו לכיוון אוסטריה, נסע ולנברג אחריהם והצליח להוציא מאות יהודים שנשאו עמם דרכונים שבדים זמניים, ולהשיבם לבודפשט.
- כמו כן, ריכז ולנברג אלפי יהודים בבתיים בחסות שבדיה, בהם זכו היהודים לקבל הגנה, מזון וסיוע רפואי.
- ב-1945, כאשר כבש הצבא האדום את בודפשט, נתפס ולנברג על ידי חיילים סובייטים ומאז נעלמו עקבותיו.

ראול ולנברג קיבל את חסידי אומות עולם כי הוא עמד בקריטריונים שנקבעו להענקת התואר:

- ולנברג פעל מתוך מניע הומניטארי כדחף עיקרי להציל יהודים רבים.
- ולנברג לא קיבל תמורה חומרית כלשהי כתנאי להצלת יהודים שביצע.
- קיימת עדות של ניצולים ותיעוד אמין שמאמתים את מעשה ההצלה של ולנברג.

שאלה 5 – הפתרון הסופי

סעיף א'

מדוע עם פלישת גרמניה לברית-המועצות, החל הרצח ההמוני של היהודים?

- **השמדת הקומוניזם בברית-המועצות מחייבת גם את חיסול הגורם לקומוניזם – היהודים:** הנאצים ראו בקומוניזם אויב אידיאולוגי שיש להשמידו. לטענת הנאצים היהודים הם שאחראים למהפכה הקומוניסטית ברוסיה [חלק קטן ממנהיגי המהפכה אכן היו יהודים]. כאשר היטלר יוצא למסע הצלב האידיאולוגי שלו – חיסול הקומוניזם ברוסיה, יש הכרח לחסל גם את מחוללי הקומוניזם – היהודים. **הערה:** 8 חודשים לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה נאם היטלר נאום בפרלמנט הגרמני ובו איים כי אם תפרוץ מלחמה עולמית יושמד הגזע היהודי באירופה. כעת, עם הפלישה לברית-המועצות, הגיע הזמן להגשים את הנבואה.
- **הריחוק של המזרח מהמולדת הגרמנית:** הצבא הגרמני פולש למרחבים העצומים של ברית-המועצות. העובדה שחזית הלחימה התנהלה במרחק של אלפי קילומטרים מבתיים של הרוצחים "שחררה את הרסן" – ביטלה כל שיקול מוסרי ועודדה ביצוע מעשי זוועה. בנוסף, יחס הבוז לעמים הסלאבים הנחותים עודד התנהגות ברברית.

- הצורך לטפל במספר עצום של יהודים: הנאצים העריכו שבברית-המועצות חיים 5 מיליון יהודים. הפלישה לברית-המועצות חייבה החלטה כיצד להתמודד עם כמות עצומה זו של יהודים. כיוון שבתנאי לחימה אספקת מזון למיליוני יהודים אינה באה בחשבון, אומץ פתרון קיצוני שמשמעותו רצח.

סעיף ב'

מטרות כינוס ועידת ואנזה:

- הבהרת שאלות יסוד הנוגעות לפיתרון הסופי: ועידת ואנזה כונסה במטרה להבהיר שאלות יסוד הנוגעות לתיאום קווי הפעולה בין דרגי הביצוע ביחס לתוכנית הפתרון הסופי של שאלת היהודים באירופה.
- הגברת התיאום ושיתוף הפעולה: ועידת ואנזה כונסה במטרה להגביר את התיאום ושיתוף הפעולה בין הגורמים הביצועיים השונים ברייך הנוגעים לביצוע הפיתרון הסופי.
- מסירת הודעה רשמית לנוכחים על ההחלטה לבצע את "הפיתרון הסופי": ועידת ואנזה כונסה במטרה למסור למשתתפים באופן רשמי את החלטתו של היטלר לפתור את הבעיה היהודית באירופה באמצעות רצח המוני ושיטתי.

שלושה מהנושאים שהועלו בוועידה:

(על התלמיד לציין שלושה מתוך הסעיפים)

- (1) הוחלט שרצח היהודים יתחיל באזור "המנהל הכללי" שם מרוכזים כבר (בגטאות) למעלה מ-2 מיליון יהודים.
- (2) נקבע שפינוי היהודים יעשה ממערב למזרח והס"ס הוא שאחראי להוביל את תהליך הפתרון הסופי.
- (3) בעת הפינוי למזרח ניתן לעשות שימוש בגברים יהודים הכשירים לעבודות פיסיות קשות ובראשן סלילת כבישים. חלק גדול מהם יאבד בתהליך התמעטות טבעית [הכוונה היא למוות מתשישות שהיא תוצאה של עבודת פרך] ואת הנותרים בעלי יכולת השרידות הגבוהה ביותר יהיה צורך לחסל כדי שלא ישמשו בסיס לשיקום העם היהודי.
- (4) בוועידה נמסר למשתתפים מספר היהודים המיועדים להירצח, 11 מיליון לפי חישובי הגרמנים.
- (5) בוועידה נערך דיון נרחב בנושא "בני התערובת" אך לא התקבלו החלטות מעשיות כיצד יש לנהוג בהם.

שאלה 6- דרכי הלחימה של היהודים בזמן מלחמת העולם השנייה

סעיף א'

שלושה מהנושאים שבהם היו למארגני המרד בגטאות התלבטויות ו/או קשיי:

(על התלמיד לציין שלושה מתוך הסעיפים)

- (1) בקרב תנועות הנוער שעסקו בהכנות מחתרתיות למרד בגטאות התנהל ויכוח האם למרוז בתוך הגטו או לצאת ליערות ולנהל שם את המאבק בנאצים.

הטיעונים בעד לחימה בגטו

- יציאה מהגטו פירושה הזנחת הציבור היהודי הכלוא בגטו והפקרת המשפחות. בני הנוער הם שדאגו להברחת מזון לגטו ולכלכלת המשפחות.
- יציאה מהגטו עלולה לגרור ענישה קשה של הנשואים בגטו כנקמה על הבריחה. ברור היה שהגרמנים ינקטו בדרך של ענישה קולקטיבית על בריחת מאות בני נוער יהודים חברי המחתרת מהגטו ליער.
- יש להתקומם בגטו נגד האקציות הגרמניות ולהפוך את המרד לתגובה לאקציות.
- אין יערות בקרבת הגטאות בפולין ועצם ההגעה ליער כרוכה בסכנת נפשות.

הטיעונים נגד לחימה בגטאות

- הסיכוי להינצל בלוחמה פרטיזנית ביער רב יותר. הסיכוי להינצל בגטו אפסי. מרד בגטו פירושו מוות ודאי.
- לחימה פרטיזנית ביער תביא לתוצאות מוצלחות בהרבה: הסיכוי לפגוע בנאצים בלחימה ביערות גבוה משמעותית מלחימה בגטו.

(2) **קשיים ארגוניים** - ליהודים הכלואים בגטאות לא היו האמצעים, הקשרים והניסיון לבנייתו של גוף לוחם, חמוש וערוך לקרב. בגטאות לא היו כלי נשק ורק מעטים מחברי המחתרת עברו אימון צבאי כלשהו. גם כאשר נרכש נשק מדובר היה בעיקר באקדחים שיעילותם בלוחמה עירונית הייתה אפסית. לא ניתן היה לערוך אימון בנשק שנרכש או לקבל הדרכה בלוחמה בשטח בנוי.

(3) **חוסר סיוע מהמחתרות הפולניות** - המחותרות הפולניות כמעט ולא סייעו בהכנות למרד. המחותרת הפולנית העיקרית שפעלה בפולין "המחתרת הלאומית" הגיבה בהסתייגות לפניית המורדים היהודים להצטיידות בנשק. מחתרת זו שאפה לפתוח במרד רחב היקף כאשר יתקדם הצבא האדום [צבא ברה"מ] לפולין וכך לסייע לשחרור פולין מהכיבוש הנאצי והתנגדות מזוינת של היהודים בשלב זה של המלחמה עמדה בסתירה למטרותיה.

(4) **הקושי להחליט על עיתוי המרד** - המורדים בגטאות לא יכלו לפעול בעיתוי הרצוי מבחינתם ונוצר מצב שבו הגרמנים הם שהכתיבו ליהודים המתקוממים את עיתוי המרד. הלוחמים היהודים בגטו החליטו לא לפתוח בפעילות מזוינת כל עוד לא פתחו הגרמנים בחיסול הסופי של הגטו. מאחר שהגירושים התבצעו בשלבים [אקציות], קשה היה לדעת אם פעולת הגרמנים היא אכן סופית. דבר זה היקשה מאד על יכולת ההחלטה של הלוחמים: האם לפתוח במרד שישכן את רוב תושבי הגטו, כאשר לא ברור שאכן מדובר בגירוש הסופי?

כיצד הם פעלו בשניים מהנושאים האלה?

- ביחס לשאלה האם למרוד בגטו או לצאת לפעילות פרטיזנית ביערות החליטו בחלק מהגטאות למרוד בתוך הגטו עצמו (למשל בגטו וורשה) ובחלקם יצאו המחותרות הלוחמות ליערות וניהלו שם לוחמה פרטיזנית (למשל גטו וילנה).

- ביחס לחוסר הסיוע מהמחותרות הפולניות נעשו ניסיונות ליצור קשר עם המחותרות הפולניות ולקבל אמצעי לחימה מהן, למרות חוסר הרצון הבסיסי שלהן לספק נשק למורדים היהודים. ואכן, כמות מסוימת של אמצעי לחימה הועברה מהמחותרות הפולניות ליהודים.

סעיף ב'

המניעים של לוחמים יהודים להצטרף לצבאות בעלות הברית בזמן מלחמת העולם השנייה:

- **הרצון לנקום בנאצים** - בשנים 1942-1943 הלכו והצטברו ידיעות על מעשי הזוועה שמבצעים הנאצים ביהודי אירופה. יהודים רבים מצטרפים לצבאות בעלות הברית במטרה לנקום על הטבח שמבצעים הנאצים בבני עמם.
- **הרצון להוכיח נאמנות למולדת** - יהודים במדינות בעלות הברית שאפו להוכיח בהצטרפותם ללחימה את נאמנותם לארצם. יהודים אלה רצו להוכיח שבניגוד לטענות האנטישמיות על היותו של היהודי "פחדן" [מוג לב] ו"תכסיסן" [מניפולטור] שינסה להשתמט מגיוס לצבא ההפך הוא הנכון: היהודים לוקחים חלק מלא ואמיתי במאבק נגד הצורר הנאצי.
- **הרצון לסייע ליהודי אירופה** - יהודים שהצטרפו לצבאות בעלות הברית קיוו שהגעתם לאירופה תסייע להציל את שרידי היהודים שנותרו ביבשת. זהו אחד המניעים המרכזיים להחלטתם של הצנחנים היהודים לסייע למודיעין הבריטי (חנה סנש, אנצו סירני וחבריהם).

נושא ב- בונים את מדינת ישראל במזרח התיכון

פרק שלישי

ענה על אחת מהשאלות 7-9

שאלה 7- קטע מקור- החלטת האו"ם והסכמי שביתת הנשק

סעיף א'

עפ"י מפה 1 – השטח של המדינה היהודית והמדינה הערבית

המדינה היהודית:

- הגליל המזרחי כולל עמק הירדן, הכנרת, עמק בית שאן ועמק יזרעאל.
- מישור החוף – מעכו בצפון ועד רחובות בדרום.
- הנגב למעט שטחו הצפון מערבי.

המדינה הערבית:

- הגליל המרכזי והמערבי כולל מישור החוף הצפוני.
- הרי יהודה ושומרון, כאשר ירושלים אזור בינלאומי.
- רצועת עזה מרחובות עד רפיח, והחלק הצפון מערבי של הנגב.

סעיף ב'

השינויים שחלו במפה 2 לעומת מפה 1:

- כל הגליל בידי ישראל - כולל הגליל המרכזי ומישור החוף הצפוני שהיה בתוכנית החלוקה שייך למדינה הערבית.
- הרי יהודה ושומרון נשארו בידי הירדנים, אבל כל שפלת ההר של שומרון ויהודה נמצאים בשטח ישראל, מה שגרם להתרחבותו הן של עמק יזרעאל בצפון, והן של מישור החוף.
- רצועת עזה הצטמצמה וחלקה הצפוני הפך לשטח ישראל.
- פרוזדור של שטח ישראל לירושלים, כאשר ירושלים המערבית בשטח ישראל והיא נקבעה כבירת ישראל.

הגורמים לשינויים:

- (1) **מלחמת העצמאות** – במהלך המלחמה כבש צה"ל שטחים הן בצפון והן בדרום. שטחים אלה הרחיבו את העומק האסטרטגי של מדינת ישראל
- **מבצע דני** – בחזית ירושלים הצליח לפתוח פרוזדור לירושלים בשטח ההררי מדרום ללטרון.
  - **מבצע יואב** – בחזית הדרומית הצליח ליצור קשר בין אזורי השפלה שהיו בשליטה יהודית לבין אזור הנגב באמצעות השתלטות על רצף של מאחזים שהקימו המצרים ובכך לפרוץ את המצור המצרי על הנגב.
  - מאוחר יותר **מבצע חורב** שנועד לסלק כליל מדרום הארץ את הצבא המצרי לכיוון סיני.
  - **מבצע חירם** – בחזית הצפונית חיסל את פעילותו של קאוקגי וצבא ההצלה בגליל המרכזי וכס הוסר כל איום צבאי ערבי בגליל העליון, למעט אזור משמר הירדן שבו שלטו הסורים.
  - **מבצע עובדה** – המבצע האחרון של מלחמת העצמאות שמטרתו הייתה לכבוש את כל הנגב עד אום רשרש (אילת) מידי הירדנים.

(2) הסכמי שביתת הנשק

- **הסכם ראשון** – נחתם עם מצרים – כאשר מצרים הכירה בגבול הבינלאומי שבין מצרים לישראל המנדטורית מטאבה בדרום ועד רפיח בצפון. רצועת עזה נותרה בידי המצרים והוקם בה ממשל צבאי.
- **הסכם שני** – נחתם עם לבנון – כוחות צה"ל פינו 14 כפרים שנכבשו מדרום לליטני, והגבול הבינלאומי נקבע במדויק עפ"י תוואי הגבול הבינלאומי שסוכם בין הצרפתים לבריטים אחרי מלחמת העולם הראשונה.
- **הסכם שלישי** – נחתם עם ירדן – נחתם לאחר מבצע עובדה כאשר הגבול המזרחי נקבע לאורך הערבה בין מפרץ אילת לים המלח. אזור ההר המרכזי של א"י המערבית נשאר בידי הירדנים והוא כלל את הרי שומרון ויהודה ומזרח ירושלים, כאשר מדינת ישראל החזיקה בפרוזדור לירושלים ובאזורים חשובים בשפלת ההר.

- הסכם רביעי ואחרון – נחתם עם סוריה – כאשר הגבול שהותווה בין צרפת המנדטורית לבריטניה המנדטורית נשמר בשינויים קלים ובהם אזורים מפורזים באזור משמר הירדן ובאזור אל-חמה.

שאלה 8- המאבק להקמת המדינה (1945-1947)

סעיף א'

מאבק צמוד ומאבק רצוף:

- המאבק הצמוד (הנהגת הישוב) - תומכי גישה זו בישוב טענו כי יש לנקוט במאבק הכרוך במינימום קורבנות לבריטים ולישוב ומוגבל ליעדים ברורים: אבטחת ספינות המעפילים, התיישבות וארגון מחסני נשק. מדובר במאבק הצמוד להעפלה ולהתיישבות, המהווים את האמצעים החשובים ביותר במאבק הישוב נגד הבריטים. מאבק צמוד זה יש לנהל באופן שיגייס מקסימום של אהדה ותמיכה לישוב ולתנועה הציונית בדעת הקהל בעולם ובבריטניה עצמה.

- המאבק הרצוף (האצ"ל והלח"י) - תומכי גישה זו טענו כי יש לבצע פעולות צבאיות לא רק בצמוד לאפיקי ההעפלה וההתיישבות, אלא גם נגד יעדים בריטיים נוספים, במגמה להפוך את הלחימה בנשק לאפיק מאבק נפרד. מאבק זה יש לקיים תוך זהירות והקפדה על טוהר הנשק. לדוגמה: הוחלט שלא לפגוע בחיילים בריטיים ההולכים לתומם בתל-אביב. אך כל יעד בריטי שלטוני היה מטרה כשרה לפגיעה: רכבות, גשרים, תחנות משטרה ויעדים המחבלים בהעפלה ובהתיישבות כגון תחנות מכ"ם, תחנות משמר החופים הבריטי ומטוסים בשדות התעופה. החשיבה מאחורי פעולות אילו הייתה שחשיבות המאבק בנשק אינה נופלת מחשיבות המאבקים באפיקי ההעפלה וההתיישבות.

סעיף ב'

פעולות שבוצעו במסגרת המאבק הצמוד

- (1) העפלה - בסיום מלחמת העולם השנייה נותרו באירופה מאות אלפי פליטי שואה יהודים (שכונו חסרי בית, "העקורים"). כ-200 אלף מפליטים אלה התרכזו במחנות באזור הכיבוש האמריקני בגרמניה. פליטים אלו שאפו לעזוב את אדמת אירופה המקוללת ולעלות לארץ-ישראל. למחנות הגיעו שליחי הישוב וחיילי הבריגאדה היהודית במטרה לסייע לפליטים להגיע לארץ. כך החלה תנועת ההעפלה שלאחר מלחמת העולם-השנייה, שהלכה והתרחבה והפכה לתופעה בעלת משמעות לאומית ומדינית מכרעת ומכשיר מרכזי של הציונות במאבק על הקמת המדינה. בשנים 1945-1948 הפליגו לחופי הארץ 66 ספינות ובהן כ-70 אלף מעפילים. ההעפלה הפכה לאחת מהזרועות החשובות במאבק הישוב היהודי בארץ ישראל על עצמאותו.

- פרשת "לה ספציה" באביב 1946 נלכדה באיטליה שיירה של 36 משאיות שהובילו כ-1,000 פליטים יהודים לנמל בעיירה לה ספציה שבאיטליה. המשטרה האיטלקית אפשרה למעפילים

לעלות על הספינה, אך בשל לחץ שהפעילו הבריטים מנעה את הפלגתה. יהודה ארזי, מפקד מבצע ההעפלה באיטליה עלה על האונייה והפך את פרשת המעצר לדרמה פוליטית מרתקת, שריכזה תשומת לב בעולם כולו. ארזי הכריז שביתת רעב על האוניה ולשביתה זו הצטרפה גם הנהגת הישוב בירושלים. לאחר שלושה ימים של שביתת רעב וכתוצאה מלחץ בין-לאומי נאלצו הבריטים להיכנע ולאפשר למעפילים לעלות לארץ.

- **פרשת "אקסודוס"** בתחילת יולי 1947 הפליגה מחופי צרפת אוניית המעפילים "אקסודוס", כשעל סיפונה 4,500 מעפילים. ספינות מלחמה בריטיות עקבו אחריה בכל מהלך השייט ועוד בטרם ניסתה לחדור למי החופים של הארץ, ניסו להשתלט עלייה. הבריטים פתחו באש והנחיתו על האקסודוס כוחות של אנשי צי. כתוצאה מתקיפה זו נהרגו שני מעפילים ואיש צוות הספינה ומאות מעפילים שנאבקו בבריטים נפצעו. האונייה נגררה לנמל חיפה ומעפיליה הועברו בכוח לספינות בריטיות לגירוש מהארץ. הפעם שינו הבריטים ממנהגם והחליטו לא לגרש את המעפילים לאי קפריסין, אלא חזרה לאירופה. האוניה גורשה לצרפת, אך המעפילים סרבו לרדת והם הופנו לגרמניה, שם הורדו בכוח. העולם כולו עקב אחר מאבקם של מעפילי אקסודוס, ובדעת הקהל העולמית נצטיירה בריטניה כמדינה חסרת מצפון. פרשת אקסודוס הציבה שוב במרכז תשומת הלב העולמית את בעיית פליטי השואה ואת הצורך להביאם ארצה. בחודשים שבהם מיקדה הפרשה את תשומת הלב העולמית התנהלו באו"ם הדיונים שקדמו להחלטת החלוקה (החלטת כ"ט בנובמבר שקבעה את חלוקת ארץ-ישראל והקמת מדינת ישראל) ואין ספק שסבלם הרב של מעפילי אקסודוס השפיע על תמיכת המדינות ברעיון החלוקה.

פעולות העפלה מבטאות את עמדת הנהגת היישוב לפיה המרכיב המרכזי שיקבע אם תקום מדינה יהודית בארץ ישראל הוא המרכיב הדמוגרפי: אחוז היהודים בשטחי ארץ-ישראל לעומת אחוז הערבים.

(2) **התיישבות-** עם סיום מלחמת העולם השנייה חזר היישוב היהודי לפעול בתחום ההתיישבות בהיקף נרחב. במשך שנתיים וחצי, מסיום המלחמה ועד לקבלת החלטת החלוקה באו"ם הוקמו 49 יישובים חדשים, יותר מאשר בכל חמש וחצי שנות מלחמת העולם השנייה. המטרה הייתה לקבוע עובדות בשטח, נוכח הפעילות המדינית בזירה הבינלאומית שבמסגרתה נדונה האפשרות לחלוקת הארץ וסימן השאלה לגבי גבולותיה של המדינה היהודית שתקום.

- **העלייה לביריה-** במרץ 1946 עשו הבריטים חיפושים בהיאחזות הפלמ"ח בביריה הסמוכה לצפת. הבריטים מצאו במקום נשק ומסמכים של ארגון "ההגנה" ובתגובה פינה הצבא הבריטי בכוח את המתישבים. זה היה ניסיון ראשון של הבריטים לעקור נקודת יישוב יהודית. לאחר שבקשה לאכלס את המקום מחדש נענתה בשלילה על ידי השלטונות הבריטיים, הוחלט לערוך במקום מבצע התיישבות המוני. ארגון "ההגנה" יזם עלייה של יותר מאלפיים צעירים לביריה ונקודת היישוב הוקמה בשנית. למקום הוזעקו תגבורות של הצבא הבריטי, שבעזרת טנקים הרסו את המחנה ואסרו את המתנגדים לפינוי. כעבור שלושה ימים הוקמה הנקודה בשלישית והפעם ויתרו הבריטים והתירו את היאחזותם במקום של כעשרים

מתיישבים. ההתיישבות בביריה הוכיחה את נחישותו של הישוב להגן בחירוף נפש על כל נקודת ישוב שקמה, גם במחיר מאבק חסר פשרות בבריטים.

- **מבצע י"א הנקודות**- מבצע התיישבות רחב היקף זה נערך בנגב במטרה להבטיח כי האזור ייכלל בשטח המדינה היהודית. במוצאי יום הכיפורים תש"ז (6 באוקטובר 1946) עלו על הקרקע בו זמנית 11 נקודות התיישבות. המבצע תוכנן לפרטי פרטיו בחשאי מוחלטת ולקחו בו חלק גורמים רבים. האנשים, כלי הרכב והחומרים רוכזו מבעוד מועד ביישובים בדרום ובנגב ששימשו כנקודות זינוק. הבריטים לא תיארו לעצמם שביום הכיפורים, חג כה קדוש ליהודים, תתרחש יוזמה שכזו והופתעו לחלוטין. בתוך יום אחד הוקמו: חצרים, שובל, ניר יצחק, כפר דרום ויישובים נוספים בנגב. הממשל הבריטי השלים עם הקמת היישובים ולא ניסה לפעול בכוח לפנותם.

פעולות ההתיישבות מבטאות את עמדת הנהגת היישוב לפיה היכן שיקומו יישובים יהודיים, שם ישורטטו גבולותיה של המדינה היהודית.

פעולות שבוצעו במסגרת המאבק הרצוף

- **הפריצה למחנה עתלית**- ב-3 באוקטובר 1945 בוצע המבצע הראשון של תנועת המרי העברי. כ-100 אנשי פלמ"ח יצאו מקיבוץ בית אורן (סמוך לחיפה) ופרצו למחנה המעצר בעתלית שבו היו כלואים כ-200 מעפילים. אנשי הפלמ"ח השתלטו על השומרים, שחררו את המעפילים והובילו אותם בשיירת משאיות לעבר קיבוץ בית-אורן. הבריטים שניסו לעצור את הבורחים, נתקלו באלפים מתושבי חיפה שנזעקו על-ידי אנשי ההגנה ובאמצעות מחסום אנושי זה, שמנע כל אפשרות של תפיסת המעפילים ומלוויהם, הועברו הבורחים לקיבוץ יגור וממנו פוזרו ביישובי הסביבה.
- **ליל הרכבות**- ב-1 בנובמבר 1945 ביצעה תנועת המרי העברי פעולה נוספת. 50 חוליות פלמ"ח פשטו על מסילות ברזל ברחבי הארץ ופוצצו אותם ב-150 מקומות שונים. אנשי אצ"ל ולח"י פוצצו את צומת מסילות הרכבת החשוב בלוד, תוך ניהול קרב עם הבריטים במקום שבמהלכו נהרגו שני חיילים בריטים, איש אצ"ל ופועלים ערבים מעובדי הרכבת.
- **פיצוץ תחנות משטרה**- ב-25 בנובמבר 1945, לאחר נאומו האנטי-ציוני של שר החוץ הבריטי בוין בפרלמנט הבריטי, פעלה תנועת המרי נגד תחנות המשטרה הבריטיות בגבעת אולגה ובסידני עלי. את הפעולה בצעו יחידות פלמ"ח שפוצצו את התחנות בתגובה לכך שימים ספורים קודם לכן נתפשה אוניית המעפילים "ברל כצלסון". בתגובה הטילו הבריטים מצור על הקיבוצים שפיים וגבעת חיים, במטרה למצוא מעפילים ונשק. החיפושים היו ברוטאליים, תוך התנגשויות חזקות עם חברי המשק. בגבעת חיים נהרגו שמונה מתושבי הקיבוץ מכדורי הבריטים.
- **התקפות אצ"ל ולח"י על שדות תעופה**- ב-25 בפברואר 1946 תקפו יחידות אצ"ל ולח"י שלושה שדות תעופה בריטיים בקסטינה, בסירקין ובלוד. הכוחות הצליחו לחדור אל תוך שדות התעופה, למרות השמירה הבריטית ולחבל במטוסים ובמתקני השדה. בהתקפות אלו

נגרמו לבריטים פגיעות קשות: 12 מטוסים פוצצו והושמדו ונגרם נזק של שלושה רבעי מליון ליש"ט. בפעולה זאת הוכיחו כוחות תנועות המרי לבריטים שאפילו שדות התעופה, שנשמרו היטב, אינם חסינים מפני התקפות.

- **"ליל הגשרים"** - בלילה שבין ה-16 ל-17 ביוני 1946 ביצע הפלמ"ח את הפעולה הגדולה והנועזת ביותר במסגרת תנועת המרי העברי. כוחות הפלמ"ח פשטו על 11 גשרים המחברים את ארץ ישראל עם המדינות השכנות. בעשרה מתוך אחד עשר היעדים המבצע עלה יפה. הגשרים פוצצו מבלי שהכוחות נתגלו. אחת הפעולות השתבשה ואירע אסון כבד. בעת תקיפת גשר הרכבת ליד הכפר א-זיב (כיום - אכזיב) בגליל המערבי פגע כנראה קליע זוהר ("נותב") שנורה על ידי השומרים הערביים (נוטרים) ששמרו על הגשר במטען הנפץ שנשאו אנשי הפלמ"ח. הגשר נהרס כליל, אך 13 אנשי הפלמ"ח שהיו במקום נהרגו. לוחם נוסף נהרג קודם לכן מיריות הנוטרים. הבריטים נדהמו מהיקף הפעולות, מהתעוזה שגילו אנשי הפלמ"ח, מרמת הביצוע ומהנזקים שנגרמו.

הפעולות שבוצעו במסגרת המאבק הרצוף הן פעולות צבאיות שמטרתן ערעור היציבות השלטונית הבריטית בארץ-ישראל. זהו חלק מתפיסת העולם של האצ"ל והלח"י, תומכי המאבק הרצוף, שטענו שלא פעולות אלימות לא יעזבו הבריטים לעולם את ארץ-ישראל.

שאלה 9- תהליכי דה-קולוניזציה בצפון אפריקה ואסיה והשפעתם על היהודים סעיף א'

שלושה גורמים מתחומים שונים, שסייעו לתהליך הדה-קולוניזציה בצפון אפריקה ובאסיה:

(1) גורמים אידיאולוגיים

- התפתחות רעיון הלאומיות במושבות: העמים שחיו תחת השלטון הקולוניאלי נחשפו במשך תקופה ארוכה לתרבות ולרעיונות האירופיים ובהם גם התפיסות הלאומיות שקראו להגדרה עצמית לעמים. עמים אלו החלו לפתח תודעה לאומית עצמאית - רצון להשתחרר מהשלטון הקולוניאלי. במהלך מלחמת העולם השנייה גייסו בריטניה וצרפת חיילים מהמושבות לצבאן והם נחשפו למאבק לשמירת עצמאות מדינות-האם מול כוחות הרשע הנאציים. בסיום המלחמה לא הסכימו החיילים ששבו לארצותיהם להמשיך לחיות תחת השלטון הקולוניאלי. בהשראת הרעיונות הלאומיים הוקמו תנועות לשחרור לאומי שפעלו לדחוק את רגלי המדינות הקולוניאליות מארצות המזרח התיכון ואפריקה.

- תמיכה של שתי מעצמות העל (ארצות-הברית וברית-המועצות) ברעיון ההגדרה העצמית: למרות היריבות הקשה שהתפתחה בין שתי המעצמות לאחר מלחמת העולם השנייה ("המלחמה הקרה") התנגדו שתיהן להמשך השלטון הקולוניאלי. ארצות-הברית התנגדה לקולוניאליזם כיוון שהוא סתר את הרעיונות הליבראליים ואת זכות ההגדרה העצמית לעמים כפי שנוסחה במסמך "14 הנקודות" של הנשיא וילסון. בנוסף הקולוניאליזם האירופי היה כרוך בהלאמה של המסחר התעשייה והחקלאות במושבות, והדבר סתר את התפיסה הכלכלית של שוק חופשי בו האמינו האמריקנים. ברית המועצות התנגדה לקולוניאליזם כיוון

שהיא ראתה בו ביטוי לניצול העמים במזרח התיכון וצפון אפריקה בידי בעלי ההון (הקפיטליסטים).

- דעת הקהל בעולם: האווירה הציבורית לאחר מלחמת העולם השנייה ראתה בהתפשטות הקולוניאלית מדיניות בלתי מוסרית וכתוצאה מכך איבדה השיטה את הלגיטימיות שלה.

(2) גורמים כלכליים

- משבר כלכלי של מעצמות אירופה: לאחר מלחמת העולם השנייה היו מדינות אירופה מוכות כלכלית. כתוצאה מהמלחמה תשתיות רבות נהרסו ושיקומן דרש הון עתק. המעצמות האירופיות לא יכלו להמשיך ולשאת בעלות העצומה של החזקת הצבא המנהל האזרחי ופיתוח התשתיות בקולוניות המרוחקות.
- ירידה ברווחיות המושבות: מעצמות אירופה החזיקו בהסכמי סחר שהעניקו להן בלעדיות בהפקת חומרי גלם ובמסחר עם המושבות. לאחר מלחמת העולם השנייה הפכה הכלכלה לגלובאלית והסכמי הבלעדיות איבדו מתוקפם. בתנאים של שוק פתוח ותחרותי צנחו הרווחים מהמושבות בצורה חדה והן הפכו ממקור עוצמה לנטל כלכלי.

(3) גורמים פוליטיים – בינלאומיים

- הקמת ארגון האומות המאוחדות (האו"ם): הארגון הבינלאומי שהוקם לאחר מלחמת העולם השנייה, הפך לזירה מרכזית במאבקים הפוליטיים לסיום הקולוניאליזם ולהקמת מדינות עצמאיות במזרח-התיכון ובאפריקה. המעצמות הקולוניאליות התקשו להתמודד עם הטענה שהשיטה הקולוניאלית מנוגדת לאמנת האו"ם ולעקרונותיו.
- השפעת "המלחמה הקרה": עם סיום מלחמת העולם השנייה התברר שמעצמות אירופה שניהלו את היחסים הבינלאומיים בעשורים שקדמו למלחמה איבדו מכוחן ומהשפעתן. המערכת הבינלאומית הפכה לזירה דו-קוטבית בה התעמתו ארצות-הברית וברית-המועצות, שתי מעצמות העל החמושות בנשק גרעיני. המלחמה הקרה התנהלה במספר מישורים ובהם מאבק על אזורים השפעה ושליטה בעולם. לכל אחת מהמעצמות היה אינטרס לתמוך במאבק לשחרור לאומי של עמים שונים בתקווה שכאשר יזכו לעצמאות יעמדו לצידה. בנוסף, התמיכה בזכותו של עם מסוים לעצמאות מצידה של אחת המעצמות סייעה לבלום את חדירתה של המעצמה השנייה לאזור.

סעיף ב'

השפעת תהליך הדה-קולוניזציה על גורל היהודים בארצות צפון אפריקה ואסיה:

תהליך הדה-קולוניזציה הוביל בסופו של דבר לעזיבה המונית של היהודים את ארצות האסלאם. ניתן להצביע על שתי נקודות מרכזיות בהקשר זה:

- **שינוי תרבותי**: בתקופה הקולוניאלית התקרבו היהודים לתרבות ולאורח החיים האירופי. יהודים רבים שלטו בצרפתית, איטלקית ואנגלית, אימצו את סגנון הלבוש האירופי ואת אורח החיים המערבי. תהליך הדה-קולוניזציה גרם לאוכלוסיית הרוב המוסלמית להתרחק מהתרבות המערבית שהביאו עמן המעצמות הקולוניאליות. היהודים החלו לחוש זרות וניכור

בחברת הרוב המוסלמית שהדגישה את התרבות הערבית ויצאה נגד התרבות המערבית – הקולוניאלית, תרבות אותה אימצו היהודים. במצב עניינים זה העדיפו רוב היהודים לעזוב את ארצות האסלאם.

- **התגברות השנאה ליהודים:** היהודים זוהו כתומכי המשטר הקולוניאלי. התעוררות תהליך הדה-קולוניזציה בקרב עמי המזרח התיכון וצפון אפריקה הובילה להעמקת השנאה ליהודים והתגברות הפעילות האנטישמית נגדם. לאחר השגת העצמאות מהמעצמות הקולוניאליות הותר הרסן ותהליך הרחקת היהודים מהחברה והפגיעה בהם הגיעו לשפל חסר תקדים. במצב עניינים זה העדיפו רוב היהודים לעזוב את ארצות האסלאם.

דוגמה מאת המדינות: עיראק.

- בעיראק חיו כ-120 אלף יהודים שמעמד המשפטי היה זהה למעמד המוסלמים. ליהודים היו נציגים בפרלמנט, מערכות חינוך ודת עצמאיות, והם שרתו במשרות ממשלתיות. בשנים 1923-1933 כיהן יהודי בתפקיד שר האוצר בעיראק.
- בשנים שקדמו למלחמת העולם השנייה הורע מצבם של יהודי עיראק. גרמניה הנאצית הפעילה תעמולה אנטי-יהודית ארסית שכוונה לערבים במזרח-התיכון במטרה לערער את מעמדן של צרפת ובריטניה באזור והדבר הוביל להתגברות האנטישמיות וההסתה האנטי-ציונית בעיראק.
- ב-1948 נאסרה החברות בתנועה הציונית והוגדרה עברה פלילית. יהודים רבים הועמדו לדין באשמת שיתוף פעולה עם מדינת ישראל ורדיפת היהודים התגברה. במשפט מפורסם בתקופה זו הואשם אחד מעשירי היהודים בעיראק (שפיק עדס) שמכר כביכול ציוד צבאי למדינת ישראל. הוא הורשע, נידון למוות והוצא להורג. בנוסף, הוטלו גזרות כלכליות על היהודים; חשבונות בנקים נחסמו, הוגבלו אפשרויות הסחר, בתיהם של יהודים הוחרמו כדי לשכן בהם פליטים ערבים שברחו לעיראק מארץ-ישראל בעקבות מלחמת העצמאות ויהודים פוטרו ממשורותיהם בשרות הציבורי. כתוצאה מהחמרת היחס ליהודים החלה לפעול בעיראק **תנועת מחתרת ציונית – חלוצית** שעסקה בחינוך לערכים יהודיים וציוניים, בעידוד עלייה לארץ-ישראל ובהגנה על חייהם ורכושם של היהודים. באמצעות המחתרת היהודית החלה יציאה של יהודים מעיראק דרך איראן. בתוך זמן קצר התרחבה הבריחה מעיראק והפכה לתופעה רחבה. בכל חודש נמלטו אלפי יהודים מהמדינה ובמצב עניינים זה חוקק ב-1950 הפרלמנט העיראקי חוק שקבע כי יהודים שיוותרו על רכושם ועל אזרחותם העיראקית יוכלו לעזוב את המדינה. שליחים של הסוכנות היהודית וארגון הגיוינט האמריקני החלו לפעול להוצאת היהודים מעיראק. בשנים 1950-1951 עלו לישראל ב"מבצע עזרא ונחמיה" מרבית יהודי עיראק.

פרק רביעי

ענה על אחת מהשאלות 10-12

שאלה 10- קטע מקור- מלחמת ששת הימים

סעיף א'

הגורמים למלחמת ששת הימים עפ"י הקטע

- חצי האי סיני נקבע כאזור מפורז בין ישראל ובין מצרים. כמו כן, הוסכם שכוחות האו"ם יתמקמו בסיני כדי לשמור על החיץ בין מצרים לישראל וכדי לשמור על אי כניסה של צבא לאזור המפורז.
- כידוע נאצר הכניס כבר ב-14 במאי 1967 יחידות צבאיות ראשוניות לסיני ובהמשך תגבר משמעותית את הכוח הצבאי המצרי בסיני. נאצר גם דרש מכוחות האו"ם לפנות מיד את סיני ועצם יציאת כוחות האו"ם מסיני הובילה ליצירת קו עימות חזיתי בין צבאות מצרים לצה"ל, והמתח גבר באזור. בקטע נאמר שמאז תום מבצע קדש היה אזור סיני מפורז, וישראל הסכימה לסגת מהאזור על בסיס הסדר מדיני – צבאי שנועד לשמור על פירוז האזור.
- בקטע נאמר כי נמסרה לישראל על ידי ממשל הנשיא אייזנהאור מחויבות אמריקאית אמנם מעורפלת, אבל הייתה בה הבטחה לחופש שיט במפרץ אילת ובמיצרים שלו, אך כידוע ב-26 במאי 1967, עשרה ימים לפני פרוץ המלחמה, הודיע נאצר על סגירת מיצרי טיראן, ועל נכונותו למלחמה טוטאלית בישראל. ישראל ניסתה לשכנע את בריטניה, ארה"ב ואת מועצת הביטחון של האו"ם, כדי למנוע את סגירת המוצרים ובכך גם למנוע את המצור על ישראל.

גורם נוסף למלחמת ששת הימים שלא עפ"י הקטע:

- המאבק על המים – בכינוס ועידת הפסגה הערבית ב-1964 התקבלו החלטות אנטי-ישראליות שאחת מהן הייתה הטיית מקורות הירדן – הבניאס והחצבאני שמקורותיהם בסוריה, כדי לסכל את מפעל המוביל הארצי של ישראל. הניסיונות של סוריה ליישם החלטות אלו הגבירה את המתח בגבול של ישראל – סוריה בצפון.

סעיף ב'

השפעות מלחמת ששת הימים

- **על העולם הערבי –**
- הקצנה ביחסים בינם לבין ישראל – במדינות ערב שנחלו תבוסה מוחצת בתוך ימים ספורים, בפעם השלישית מאז הוקמה מדינת ישראל, התגברה ההקצנה. בכינוס של ועידת הפסגה הערבית בחרטום שבסודן הכריזו על מדיניות "שלושת הלאוים"
  - לא להכרה בישראל
  - לא לשלום עם ישראל
  - לא למשא ומתן עם ישראל
- מדיניות זו סתמה את הגולל על כל אפשרות לניהול משא ומתן עם ישראל.
- במזרח – מגבול ירדן – הקצינו פעולות הטרור הפלסטיני.
- בדרום – בגדה המערבית של תעלת סואץ, פתחו המצרים במלחמת התשה עם ישראל.

• על החברה והכלכלה בישראל -

מבחינה כלכלית – השפל הכלכלי שאפיין את ישראל ערב המלחמה הוחלף בגאות כלכלית. קשרי החוץ של ישראל עם מדינות רבות התרחבו, והחלה תקופה של פריחה כלכלית שנבעה בעיקר הודות לשיקום השטחים שנכבשו וביצורים, להרחבת תנופת הבנייה, ולקשרים כלכליים עם האוכלוסייה הערבית בשטחים שהייתה כוח עבודה זול.

מבחינה חברתית – פרץ ויכוח בישראל על עתיד השטחים הכבושים ועל גבולות הקבע של המדינה היהודית. היו שטענו כי ישראל צריכה לפנות את השטחים תמורת הסכם שלום עם מדינות ערב. השארת השטחים בידי ישראל, משמעותה שלטון על אוכלוסייה פלסטינית המונה מאות אלפים, ואיבוד אופייה היהודי הדמוקרטי של המדינה. בניגוד לתפיסה זו, קמה תנועה רחבה להתיישבות בשטחי יהודה ושומרון, בקעת הירדן, וצפון סיני (חבל ימית), מתוך כוונה לספח את השטחים הכבושים, לשטחה הריבוני של מדינת ישראל. סיפוח השטחים הכבושים הוצדק לא רק בשל הסיבות הביטחוניות המתייחסות לעומק האסטרטגי המשופר של ישראל, אלא גם בשל סיבה דתית-היסטורית שעל פיה נמצאים בשטחים האלה שורשיו של העם היהודי זה אלפי שנים, לכן הם קניינו. על רקע טיעונים אלה, החלה תנועת התנחלות בשטחים ששינתה את פני ההתיישבות בא"י ובעיקר הקצינה את הויכוח הציבורי על חשיבותם של אזורי ההתיישבות החדשים.

שאלה 11- עלייה וקליטה בשנות ה-50 וה-60

סעיף א'

תפיסת "כור ההיתוך":

בהתאם לתפיסה זו ביקשו מנהיגי המדינה, רובם אשכנזים וותיקים בארץ או ילידי הארץ לעצב את העולים בדמות "הצבר" הישראלי ולמחוק את המאפיינים הגלותיים של העולים. דמות הצבר הישראלי פירושה להיות דובר עברית רהוטה, ציוני, חלוץ, אוהב את ארצו ומוכן להקריב למענה, משרת בצבא ובעל מנטאליות אירופאית חילונית. כמובן שרבים מהעולים, בעיקר עולי ארצות האסלאם, לא תאמו דימוי זה והתעקשו לשמר את מנהגייהם ותרבותם ובסופו של דבר הובילה מדיניות כור ההיתוך ליצירת שסע בין האשכנזים הוותיקים בארץ והעולים מארצות האסלאם.

שתי פעולות בתהליך קליטת העולים בשנות ה-50 המבטאות תפיסה זו:

- **חקיקת חוק חינוך ממלכתי:** ב-1953 נחקק "חוק חינוך ממלכתי" שקבע שכל ילד וילדה מגיל 5-14 זכאים לחינוך חינם. כיוון שבאותה התקופה היו בארץ זרמי חנוך שונים [זרם העובדים, זרם כללי וזרמים דתיים] נוצר הצורך ליצור אחידות בחינוך שתמנע תחרות בין הזרמים וחוק חינוך ממלכתי קבע את קיומם של שני זרמים: חינוך ממלכתי כללי-חילוני וחינוך ממלכתי דתי. באמצעות חוק חינוך ממלכתי הופעלה בשנות ה-60 תכנית "האינטגרציה" שקבעה שיש ללמד באותם בתי ספר תלמידים משכבות חברתיות שונות וממוצא עדתי שונה. המטרה הייתה לזרז את יצירת דמות הצבר המשותפת לבני כל העדות.

- **לימוד עברית במעברות:** לימוד עברית לעולים חדשים שנעשה במסגרות התנדבותיות במעברות באמצעות מורות-חיילות ומורות ממערכת החינוך שהתנדבו למשימה זו, נועד לסייע במחיקת הזהות הגלותית של העולים והענקת דימוי צברי – ישראלי ליושבי המעברות.

סעיף ב'

שני גורמים למאורעות ואדי סאליב:

- העמקת הפערים בין האוכלוסייה האשכנזית הוותיקה והעולים מארצות האסלאם: בשנות ה-50 החל שיפור הדרגתי במצב הכלכלי במדינת ישראל ונוצרו פערים חברתיים וכלכליים שהלכו והעמיקו בין האוכלוסייה האשכנזית הוותיקה בארץ והעולים מארצות האסלאם. רבים מהעולים היו במצב קשה ביותר, התפרנסו בדוחק מעבודות זמניות, התגוררו בעיירות רחוקות מהמרכז או בשכונות עוני בתוך הערים ובמעברות. מצב זה גרם למרירות ולתסכול בקרב העולים מארצות האסלאם, תחושות שהתפרצו באלימות גלויה בארועי "ואדי סאליב".
- התפרעות במסעדה בשכונת ואדי סאליב: בחודש יולי 1959 פרצה תגרה בבית קפה בשכונה ובעל בית הקפה שלא הצליח להשתלט על המהומה קרא למשטרה. השוטרים שהגיעו השתמשו בכוח רב ואחד מהם שלף אקדח וירה בתושב השכונה. האדם שנורה נפצע, נלקח לבית החולים ולשכונה הגיעו שמועות שווא שהוא מת מפצעיו. למחרת היום יצאו כ-200 מתושבי השכונה להפגנה ונשאו דגלים שחורים ודגל המדינה מוכתמים בדם. הם קבלו על קיפוח ואפליה.

שתיים מההשפעות של מאורעות ואדי סאליב על החברה בישראל:

- הבלטת השסע העדתי- אירועי ואדי סאליב העלו על פני השטח את הפער בין האוכלוסייה האשכנזית הוותיקה בארץ והעולים מארצות האסלאם. החל ויכוח בציבור הישראלי בין מי שטענו שאכן העולים סובלים מקיפוח ואפליה ולעומתם קולות אחרים שטענו שמאוצות צפון אפריקה [מרוקו, תוניס ואלג'יר] עלו לארץ יהודים חסרי יכולת כלכלית, בזמן שהאוכלוסייה היהודית המבוססת והמשכילה מאוצות אלו העדיפה להגר לצרפת. בעקבות מהומות ואדי סאליב עלתה שאלת הקיפוח של יוצאי ארצות האסלאם ולראשונה החלו להישאל שאלות ביחס לאופן הקליטה של היהודים מארצות אלו.
- השפעה פוליטית- תוצאה נוספת של המהומות בוואדי סאליב הייתה התארגנות פוליטית של יוצאי צפון אפריקה. בבחירות לכנסת הרביעית שנערכו בשלהי 1959 התמודדה רשימה בשם "ליכוד צפון אפריקה", בראשותו של איש שכונת ואדי סאליב, דוד בן הרוש. הרשימה קיבלה למעלה מ-8000 קולות, אך לא הצליחה לעבור את אחוז החסימה ולקבל ייצוג בכנסת. בטווח הרחוק יותר השפיעו אירועי ואדי סאליב על הקמת תנועת "הפנתרים השחורים" בשנת 1971, שנאבקה נגד הקיפוח העדתי. 6 שנים מאוחר יותר (1977) עלה לראשונה הליכוד להנהגת המדינה לאחר שמפלגת העבודה הפסידה בבחירות בעיקר עקב הצבעת מחאה של בני עדות המזרח שבחרו בליכוד.

- הגדלת הסיוע לעולים - מהומות ואדי סאליב הביאו להגדלת תקציב הממשלה לשיכון מפוני המעברות והועלו הצעות חוק להגדיל את הסיוע הכספי למשפחות ברוכות ילדים.

שאלה 12- עיצוב זיכרון השואה בשנות ה-50 וה-60

סעיף א'

עיקרי פרשת קסטנר:

זמן קצר לאחר שנחתם הסכם השילומים עם גרמניה החלה להסעיר את הציבור הישראלי פרשה נוספת שעניינה בשואה. הדוקטור ישראל קסטנר היה ממנהיגי הבולטים של יהדות הונגריה בתקופת מלחמת העולם השנייה. לאחר השתלטות הנאצים על הונגריה בתחילת 1944 נפגש קסטנר עם קצינים בכירים ב-ס"ס שהיו ממונים על ביצוע הפתרון הסופי ובהם אדולף אייכמן, וקורט בכר. באמצעות קשריו עם הבכירים הנאצים הצליח קסטנר להוציא מהונגריה לשוויץ 1685 יהודים ברכבת מיוחדת שזכתה לכינוי "רכבת המיוחסים". על הרכבת היו רבים מבני משפחתו ומעירו של קסטנר והוא שפיקח אישית על קביעת האנשים שיעזבו את הונגריה. חלק מהנוסעים שילמו ממון רב על הזכות להימנות בין נוסעי הרכבת. בשנת 1947 הגיע קסטנר לארץ, הפך לפעיל במפלגת השלטון (מפא"י) ושימש בתפקיד הדובר של אחד משרי הממשלה. בקיץ 1952 פרסם אדם בשם מלכיאל גרינוולד עלון משוכפל ובו האשים את קסטנר בשיתוף פעולה עם הנאצים ובהעלמת מידע שיכול היה לסייע להצלתה של יהדות הונגריה. בנוסף תקף גרינוולד את קסטנר על שהציל את מקורביו שהיו בין נוסעי הרכבת שיצאה לשוויץ ובשל העובדה שבסיום מלחמת העולם השנייה העיד קסטנר בנירנברג לטובת קצין ה-ס"ס קורט בכר, עדות שסייעה לו לחמוק מהעמדה לדין. כיוון שקסטנר היה עובד מדינה, תבע היועץ המשפטי לממשלה את גרינוולד על הוצאת דיבה. במהלך הדיונים שנמשכו מספר חודשים עלתה סוגיית ההצלה בשואה בכל חריפותה. סגגרו של גרינוולד [שמואל תמיר] קשר בין שיתוף הפעולה שקיים לדעתו קסטנר עם הנאצים בהונגריה והתנהלותה של הנהגת היישוב בארץ-ישראל. הטענה הייתה שמפלגת השלטון (מפא"י) וראשי היישוב ובהם דוד בן גוריון הפקירו את יהודי אירופה לגורלם בתקופת השואה. העניין הציבורי במשפט הלך וגבר והדיונים משכו תשומת לב עצומה. בפסק הדין זיכה השופט [בנימין הלוי] את גרינוולד מאשמת לשון הרע וקבע כי קסטנר "מכר את נשמתו לשטן" – שיתף פעולה עם הנאצים. המדינה הגישה ערעור לבית המשפט העליון על זיכויו של גרינוולד, אך עוד בטרם ניתנה הכרעת הדין נרצח הדוקטור קסטנר ביריות בתל-אביב. בינואר 1958, כתשעה חודשים לאחר הרצח, הרשיע שופט בית המשפט העליון שמעון אגרנט את גרינוולט וזיכה את קסטנר מכל אשמה. אגרנט קבע שבית המשפט המחוזי שגא כאשר בחן את התנהלותו של קסטנר בדיעבד, ולא השכיל להבין את המציאות הבלתי אפשרית בה פעל תחת הכיבוש הנאצי בשנת 1944. לדברי בית המשפט השתדל קסטנר ככל יכולתו להציל יהודים בתקופת השואה.

במה מבטאת פרשת קסטנר את יחס החברה הישראלית לשואה בשנות ה-50:

בעשור הראשון לקיום מדינת ישראל ההתייחסות לשואה הייתה התייחסות ממלכתית שהתעלמה מחוויותיהם האישיות של ניצולי השואה. המדינה חוקקה חוקים להנצחת השואה אך הציבור הישראלי טרם נחשף לזוועות. ההתבוננות על הניצולים התאפיינה בהתנשאות וחוסר יכולת להבין את החוויות הנוראות שעברו. היו אפילו כאלו שחשבו שלניצולים יש מה להסתיר, כי מדוע הם שרדו בזמן

שאתרים נספו? גם הניצולים מצדם העדיפו להתרכז בבניית חיים חדשים והדחיקו את הטראומה האיומה שעברו. הציבור הישראלי נחשף לדילמות שונות הנוגעות לשואה במשפט קסטנר, אך המידע הידע וההבנה ביחס לגורל היהודים היו חלקיים. יש המכנים עשור זה "תקופת השתיקה הגדולה" לציון העובדה שהניצולים סירבו לשתף את הסובבים אותם בזוועות שחוו, אך זהו גם ביטוי לתגובה המסויגת של החברה הישראלית כלפי הניצולים.

סעיף ב'

מדוע גרם משפט אייכמן לשינוי ביחס החברה הישראלית לשואה?

משפט אייכמן שינה את האופן שבו התייחסו הישראלים לשואה. המשפט חשף את הבורות העצומה בציבור, ובנוער בפרט, על שהתרחש בתקופה זו. לראשונה נשמעו סיפורים של "סתם" יהודים, אלו שבנס או בדרך מקרה ניצלו מן ההשמדה. השואה הפכה מתופעה "קולקטיבית" לאוסף סיפורים אישיים וקיבלה אופי "פרסונאלי". כעת, לא עמדו במוקד ההתעניינות הציבורית "הגיבורים" – מורדי הגטאות והפרטיזנים, אלא האנשים הפשוטים, הרגילים. אנשים שהיו בעצמם קורבנות של השואה, על אף שניצלו. אם לפני המשפט התייחס המושג "גבורה" בתקופת השואה ללחימה צבאית בלבד, הרי שבעקבות המשפט הוא הרחיב את משמעו. גם אנשים שנאבקו על קיומם הפיסי והרוחני, שקידשו את חייהם – גם הם גיבורים. פעילות חינוכית, דתית, תרבותית, עזרה הדדית, הברחת לחם לתוך הגטו – כל אלה היו "גבורה" במציאות הבלתי אפשרית שכפו הנאצים על היהודים בתקופת השואה. לפני המשפט הייתה השואה מושתקת ומודחקת. הניצולים לא סיפרו והישראלים לא ידעו, והעדיפו להתרכז בהווה. בעקבות המשפט נפרץ סכר השתיקה. הציבור בישראל היה מוכן ובשל לשמוע מה שיש לניצולים לספר, וללמוד על מה שקרה בשואה. הניצולים התקבלו בהבנה ובהזדהות בציבור, והחלו לשתף בחוויות שעברו. תהליך ההדחקה של הציבור הישראלי ושל הניצולים, פינה את מקומו להתמודדות כואבת עם העבר.

שניים מהביטויים לשינוי זה:

- כבר ב-1963 החלו לצאת משלחות של בני נוער מישראל לאתרי ההרג בפולין, תופעה יוצאת דופן בעידן בו אזרחי ישראל לא יצאו כלל מחוץ למדינה. יציאת בני הנוער הישראלים לפולין פסקה ב-1967 בעקבות מלחמת ששת הימים שכתוצאה ממנה נותקו הקשרים הדיפלומטיים בין שתי המדינות.
- בעקבות משפט אייכמן החלה יוזמה בבתי הספר להנצחת קהילות יהודיות שנחרבו בשואה. בפעילות זו נוצר קשר בין בני הנוער לניצולים מהקהילה שבית הספר עסק בהנצחתה וכך נחשפו התלמידים לנושא השואה בהיבט האישי-רגשי.